

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

СІКОРА ГАЛИНА ВІКТОРІВНА

УДК 811.161.2'282'342

ФОНЕТИКА
СУЧАСНОГО ЛЬВІВСЬКОГО МОВЛЕННЯ
Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2021

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано у відділі діалектології Інституту української мови академії наук України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Національної
Гриценко Павло Юхимович,
директор Інституту української мови НАН України.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Мартинова Ганна Іванівна,
завідувач кафедри українського
мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького;

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Ястремська Тетяна Олександрівна,
заступник директора Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України (Львів).

Захист відбудеться 11 травня 2021 року о 14.00 годині на засіданні
вченої ради Д 26.173.01 Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ
вул. Грушевського, 4). спеціалізованої

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
ім. О. О. Потебні, Інституту української мови НАН України (01001, м. Київ
вул. Грушевського, 4) та на офіційному сайті Інституту української мови НАН
(<https://iul-nasu.org.ua/zahyst/>). мовознавства
України

Автореферат розіслано «___» квітня 2021 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філологічних наук

В. М. Фурса

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Львів, який розташований в ареалі поширення галицько-буковинської групи говорів південно-західного наріччя та функціонування західноукраїнського (галицького) варіанта української літературної мови, у своєму мовленні зберігає виразні пізнавані риси.

Лінгвальна природа Львова впродовж своєї історії змінювалася, що зумовлено внутрішньою динамікою мови та позамовними чинниками. До останніх належать зміни в адміністративному підпорядкуванні міста, а відповідно, зміна мови міського адміністрування й урядування; суспільно-ідеологічні тенденції щодо мовних канонів, пропагованих державами, до яких у різний час входило місто; постійна міграція українців із довкілля; імміграція (ще з княжих часів) та еміграція (до 40-их років ХХ ст.) поляків, імміграція росіян після 1939 року тощо. На тлі мовної поліфонії Львова до 1939 року домінували українська та польська мови, у радянський період – українська та російська мови, а в часи незалежності України – українська.

Специфіка лінгвальної природи українського львівського мовлення, зокрема його комунікативні можливості й обсяги функціонування, віддзеркалені і в строкатій термінології на позначення цього феномена – *львівський говір / діалект, львівське койне, львівське мовлення* тощо; для просторічної форми львівського мовлення кінця ХІХ – початку ХХ ст. функціонували позначення *балак, balak, balak lwowski, gwara batiarow, мова батярів* тощо.

Українське мовлення львів'ян упродовж століття описували, застосовуючи різні методи, В. І. Сімович, Я. Б. Рудницький, Ю. Шевельов, О. Горбач, Н. В. Хобзей, К. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш, Л. Є. Дуда, Л. М. Підкуймуха, М. Я. Левицька, М. В. Мовна та ін.; польське мовлення Львова досліджували К. Нітч, Т. Лер-Сплавінський, Б. Рикель, З. Курцова, І. Зайфферт-Наука, М. Млотек, Е. Смулкова, Б. Пацан, Х. Сойка-Машталерж, Ф. Плюта, М. Рак, С. Домагальський, М. Креса та ін.; так само проаналізовано і російське мовлення мешканців Львова (Л. Кочубей та ін.), їдиш (М. Бжезіна).

Вивчення українського мовлення Львова входить до урбанолінгвістики і є одним із пріоритетних напрямів сучасних лінгвістичних студій. Дослідженнями міського мовлення останніх років охоплено Львів, Одесу, Київ, Тернопіль, Луганськ, Суми, Черкаси, Кам'янець-Подільський, Херсон, Ужгород та ін., окремі праці присвячено фонетиці Мукачева (Г. І. Меліка), Одеси (Є. М. Степанов) та Луганська (С. С. Нередкова, Є. М. Санченко).

Актуальність теми зумовлена загальним недостатнім вивченням українського мовлення містян, зокрема їхньої фонетики, відсутністю аналізу фонетичного рівня львівського мовлення початку ХХІ ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової проблематики відділу діалектології Інституту української мови НАН України, зокрема тем «Сучасні українські діалекти: дескриптивний та лексикографічний аспекти вивчення» (номер державної реєстрації 0110U002450), «Діалектне явище в континуумі національної мови та міжмовних зв'язках» (номер державної реєстрації 0115U002255), «Українські діалекти в

синхронії та діакронії» (номер державної реєстрації 0120U000186).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України (протокол № 11 від 23 грудня 1999 року).

Мета роботи – дослідити фонетику українського львівського мовлення початку ХХІ ст. на тлі літературного стандарту та діалектного довкілля.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- дослідити вокалізм і консонантизм українського мовлення соціуму Львова;
- виявити та проаналізувати просодичні особливості українського мовлення львів'ян;
- дослідити особливості поширення рис вокалізму, консонантизму та просодії в мовленні соціуму Львова;
- визначити та проаналізувати фонетичний і просодичний узус українського мовлення у Львові;
- з'ясувати генезу фонетичних рис українського мовлення у Львові;
- окреслити відношення фонетичних особливостей українського львівського мовлення до діалектного довкілля.

Об'єктом дослідження є українське усне мовлення соціуму Львова початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – фонетичні й акцентні риси українського львівського мовлення на тлі літературного стандарту та діалектного довкілля.

Джерелами дослідження є власні записи усного мовлення львів'ян 2000 – 2019 рр.; мовлення в засобах масової комунікації, зокрема YouTube; Атлас української мови, регіональні словники, діалектологічні студії.

Методи дослідження. Дослідження здійснено за допомогою *описового методу*, який використано в аналізі мовних рис, інтерпретації та узагальненні результатів вивчення об'єкта. *Зіставний метод* уможливив кореляцію структури й узусу, літературної норми та регіональної діалектної норми, старої львівської норми та сучасного львівського узусу; виявлення динаміки фонетичних рис.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній уперше в лінгвоукраїністиці досліджено фонетику сучасного львівського мовлення з увагою до діалектного довкілля міста та літературної норми, з'ясовано генезу фонетичних рис, проаналізовано специфіку їх функціонування в мовленні соціуму Львова, виявлено їхню ареалогію та вплив деяких рис на сучасну українську мову.

Теоретичне значення дослідження визначають поглиблення методів і прийомів вивчення міського мовлення як важливого простору реалізації та функціонування національної мови; з'ясування особливостей та генези фонетичних рис львівського мовлення, чинників їх усталення; опис тенденцій розвитку українського мовлення сучасного міста.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що його результати розширюють емпіричну базу української діалектології та можуть бути використані для зіставного аналізу мовлення інших міст України, дослідження стану міського мовлення початку ХХІ ст. Укладений корпус текстів може слугувати джерелом для наступних мовознавчих студій. Матеріали дослідження можуть бути використані для викладання спецкурсів з діалектології, урбанолінгвістики, історії української

мови, історії української літературної мови тощо, для написання підручників та інших лінгвістичних праць із названих дисциплін.

Особистий внесок здобувача – створення фонотеки й текстотеки аудіозаписів львівського мовлення початку XXI ст., аналіз і систематизація матеріалу, формулювання наукових положень і висновків. Усі статті за матеріалами дисертації написано одноосібно.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дисертації представлено в доповідях на *міжнародних конференціях, семінарах*: Міжнародній діалектологічній конференції (Житомир, 2000), Міжнародній науковій конференції «Problemy dialektografii słowiańskiej» (Влодава, 2001), XII засіданні наукового семінару «Актуальні проблеми діалектології» «Інтерференція та запозичення в діалектах» (Львів, 2009), Міжнародній науковій конференції «Північноукраїнське наріччя в історії української мови» (Житомир, 2010), XIV засіданні наукового семінару «Актуальні проблеми діалектології» «Традиції та новаторство в сучасних діалектологічних студіях» (Львів, 2012), Міжнародній науковій конференції «Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст» (Київ, 2014), V Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht» (Мюнхен, 2014), Міжнародній науковій конференції «Діалектний текст як джерело лінгвістичних студій» (Київ, 2015), X ювілейній Міжнародній науковій конференції «Українська термінологія і сучасність» (Київ, 2015), XV Міжнародному діалектологічному семінарі «Актуальні проблеми діалектології. Діалект і пам'ятка» (Львів, 2015); Міжнародній науково-практичній конференції «IV Міждисциплінарні гуманітарні читання» (Київ, 2015), Міжнародній науковій конференції «Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології. До 30-річчя Чорнобильської трагедії» (Київ, 2016), XVI Міжнародному діалектологічному семінарі «Актуальні проблеми діалектології. Книжки про слова. Історична та діалектна лексикографія» (Львів, 2017), Міжнародній діалектологічній конференції «Діалектологія у структурі лінгвістичних знань» (Київ, 2018); IX Міжнародному конгресі україністів (Київ, 2018); Міжнародній науковій конференції «Українська філологія: школи, постаті, проблеми» (до 170-річчя заснування кафедри української словесності у Львівському університеті) (Львів, 2018); Міжнародній науковій конференції «VII Міждисциплінарні гуманітарні читання», присвяченій 100-річчю Національної академії наук України (Київ, 2018), Міжнародній науковій конференції «Слов'янські діалекти в синхронії та діахронії» (Київ, 2019), Міжнародній науковій конференції «Діалектний часопростір. Світлої пам'яті Наталі Хобзей» (Львів, 2019), Міжнародній діалектологічній конференції «Język w regionie – region w języku IV» (Познань, 2020), Міжнародній науковій конференції «Діалект: статус, евристичний потенціал, прагматика» (Київ, 2020); *всеукраїнських засіданнях, читаннях, форумах*: відкритому засіданні відділу діалектології «Ярмарка діалектологічних ідей» (Київ, 2001), II Всеукраїнському лінгвістичному форумі молодих учених (Київ, 2012), Всеукраїнських Грищенківських читаннях (Ніжин, 2016), Наукових читаннях пам'яті професора Миколи Никончука (Житомир, 2017), Восьмих Ісаєвичівських

читаннях «Львів в історії та культурі України, Центрально-Східної Європи» (Львів, 2018).

Публікації. Основні положення дослідження висвітлено в 14 публікаціях, із яких 6 – у фахових виданнях України, 1 – у закордонному збірнику наукових праць, 7 – в інших виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, списку умовних скорочень, чотирьох розділів із висновками до них, загальних висновків, списку використаної літератури (285 позицій) і додатків (Додаток А. Карти, таблиці; Додаток Б. Типи диференційних фонетичних рис; Додаток В. Індекс диференційних рис; Додаток Г. Тексти; Додаток Д. Список інформантів). Повний обсяг дисертації становить 532 с., із них основного тексту 194 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету, завдання й методи дослідження, визначено новизну, з'ясовано теоретичну та практичну цінність отриманих результатів, окреслено джерельну базу, зазначено особистий внесок автора, подано апробацію основних положень дисертації, публікації.

У **першому розділі «Львівське мовлення – об'єкт лінгвістичних студій»** подано історико-культурну та соціополітичну характеристику розвитку Львова як урбаністичного феномена з підкресленням ролі екстралінгвальних чинників, які впливали на мовлення міста. Проаналізовано лінгвістичні праці, у яких репрезентовано дослідження українського, польського та російського сегментів мовлення Львова. Здійснено огляд урбанолінгвістичних досліджень фонетики окремих чи кількох міст.

Українські дослідники вже вивчали українське мовлення Львова. В. І. Сімович у низці статей порушував питання культури мови різних соціальних прошарків львів'ян і галичан загалом початку ХХ ст. Я. Б. Рудницький комплексно дослідив мовлення соціальних низів львівської знесінської говірки 30-х рр. ХХ ст. Ю. Шевельов висловив припущення про постання на початку ХХ ст. львівського койне, дав йому різнопланову характеристику та проаналізував внесок Львова у формування української літературної мови.

Етнолінгвістичний підхід до аналізу лексичного складу львівського мовлення застосувала Н. В. Хобзей, виявивши специфіку лінгвальної природи мовлення львів'ян минулого, історичні передумови формування його лексичного складу та відповідність до історичних періодів.

У дослідженнях української мови Львова превалює зацікавлення лексикою львівського мовлення, що репрезентують діалектні словники Я. Б. Рудницького, О. Горбача, М. Я. Левицької, М. В. Мовної та ін., найповнішим серед яких є словник колективу співробітників відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Н. Хобзей, К. Сімович, Т. Ястремської, Г. Дидик-Меуш «Лексикон львівський: поважно і на жарт».

З'ясовано, що в українському мовознавстві немає праці про фонетику львівського мовлення початку ХХІ ст.

У другому розділі «Вокалізм» описано системи наголошеного та ненаголошеного вокалізму сучасного львівського українського мовлення.

Виявлено, систематизовано та схарактеризовано репертуар диференційних рис, системні відношення голосних звуків та їхні різноманітні варіанти реалізації голосних фонем: позиційно зумовлені (залежні від консонантного оточення, морфологічної позиції та морфемної структури), лексикалізовані словоформи. Простежено специфіку функціонування цих рис і їхню кореляцію із соціальними характеристиками мовлян, з'ясовано генезу та поширення в діалектному просторі.

Набір голосних фонем збігається з вокалізмом української літературної мови (/a/, /o/, /y/, /e/, /и/, /i/), але має відмінності в якісній реалізації за такими ознаками: підвищення / обниження, лабіалізація / делабіалізація, напруженість / ненапруженість.

Поширеними рисами є підвищення (звуження) артикуляції та обниження (розширення) артикуляції вокалів.

У межах тенденції до **підвищення вокалів** зафіксовано поширену нейтралізацію опозиції /e/ : /и/ → [и] (т.зв. икання): [и]л[и]'гантний, м[и]'не та опозиції /o/ : /y/ → [у] (укання): [у]'ден, п[о']л[у]'вина, с'кор[у], д[у]_к[у]с'тела; диференційно поширені серед вікових прошарків деякі вияви ікання (перехід [e] → [i] в позиції після [й] та ненаголошеній позиції перед наступним м'яким приголосним: *йи'ден* 'один', *чи'та[йи]ш*, *в_К'е[йи]в'і*, *д'во[йи]*, *тил'[и]'в'ізур*; перехід [и] → [i] в ненаголошеній позиції після задньоязикових [к], [х] та фарингального [г]: *ма'лен'к'[и]ї*, *'зах'[и]ст*, *'ног'[и]* тощо); притаманні мовленню людей старшого віку, часто малоосвічених, діалектний переголос [а] > [e], [i]: *ў'з'[e]ти*, *'д'[e]куйу*, *'файн'[i]*, *з_В'ід'н'[i]*, *уди'найц'[i]*, *'л'уб'[i]т* та перехід [o] → [и]: *в_д[и]ку'ментах*, *пр[и]бу'дила*, *Р[и]ксу'лана*, *т[и]'б'і*.

Однією з характерних особливостей львівського вокалізму є **обниження артикуляції** наголошених і ненаголошених голосних переднього ряду [и]: *пр[и^e]'ч[и^e]на*, *кул[и^e]с'*, *заб[e]'рати*, *ш[e]'рок'е*; [e]: *ли'л[e^a]к'і*, *да'л[e^a]ко*; а також обниження артикуляції голосного заднього ряду [o] в наголошеній позиції: *'[o^a]ко*, *'[o^a]зиро*.

Зафіксовано менш представлену **вокальну гармонію** у двоскладових словоформах, що виявляється в уподібненні голосного попереднього складу до голосного наступного складу (рідше – у віддалених складах) і функціонує як 1) контактна асиміляція (укання; икання; властиві частіше мовленню осіб старшого віку ікання як поява вторинного [i] внаслідок підвищення (звуження) репрезентантів /e/, /и/, /o/: *в'[i]с'і'л'е*, *м'[i]'н'і* та поява вторинного [a]: *бал'[a]'рина*, *г[a]р'бата*, *п. herbata* 'чай'; 2) дистантна асиміляція, яку засвідчено в мовленні літніх людей: *з[a]'зул'a (i)*, *кул[и]_мен[и]* 'коло мене'.

Простежено **ширше функційне навантаження голосних звуків**, зокрема лексикалізоване, звуків [у] як наслідок укання – більш послідовної зміни порівняно з літературною нормою, за якою відбувається також і адаптація запозичень та [i] як наслідок ікання з такими виявами: 1) [i] в закритих складах відповідно до закономірних [o] та [e] в питомій лексиці *вне'р'[i]т* 'вперед', *м'[i]т* 'мед' та як наслідок адаптації до цієї моделі в запозиченій лексиці: *'гон'[i]р* ('гонор) 'гідність,

честь', 'дохт'[i]р 'лікар'; 2) у звукосполюках [г'і], [к'і], [х'і] (у ненаголошеній позиції, рідше – у наголошеній): *ти^е'рог'[i]* 'вареники', 'к'[i]ц'а, *го'р'ix'[i]*; 3) після [й] як ненаголошеного репрезентанта /o/, рідше /e/: *д'вой[i]*, *й[i]'го*, *чи'тай[i]*; 4) як репрезентант переголосу [a] > [e], [i]: *л'[i]'гати*, *'тис'[i]ча*; 5) [і] перед складом з [і] як наслідок вокальної гармонії: *м'[i]'н'і* 'мені'; 6) у закінченні наз., знах. відмінків іменників жін., рідше середн. і чол. роду, що реалізуються в сполучі з числівниками *два*, *дві*, *обидва*, *обидві*, *три*, *чотири* (залишки двоїни): *дв'і* 'доцц'[i], *'хат'[i]*, *йаї'ц'[i]*, *м'і'нут'[i]* 'хвилини'; 7) у закінченні *-іма*, на противагу нормативному *-ами* в ор. відм. іменників I і II відмін із м'якою основою: *з'че^н'р'ниц'[іми]*, *'кул'[іми]*; 8) унаслідок збереження м'якості передньоязикових у питомих словах: *смо'род'[i]на*, *д'[i]'тина*; 9) суфіксальне наголошене [і], замість нормативного ненаголошеного [e]: *зна'ч[i]н':а*, *вра'ж'[i]н':а*; 10) усталення [і] на місці нормативних [и] або [e] у словах іншомовного походження давнішого чи новішого засвоєння за посередництва польської чи російської мов: *Ват'[i]'кан*, *'кос'[i]нус*, *шп'[i]'нат*, *шпр'[i]ц*, *п'р'[i]нтир*, *со^в'с'[i]ск'і*, *сп'[i]рт*, *м'[i]н'таї*, *'ч'[i]пси*, *'з'[i]нси*, *уд'[i]'йало*, *на Н'[i]к'расува*, *комб'ін'[i]'зон*.

У незначній кількості лексем, які здебільшого функціонують у мовленні літніх львів'ян, збережено етимологічний [o] в ненаголошеній позиції на тлі посталих унаслідок вокальної гармонії літературних форм із вторинним [a]: *г[о^в]'р'ечий* 'гарячий', *б[у]'гатиї* 'багатий', *к[о^в]'чан* 'качан'; лексеми *зл[о^в]'мати* 'зламати', *з'л[о]маній* 'зламаний' є загальноновживаними.

Лабіалізація наголошеного [a] перед наступним тавтосилабічним [ў] властива мовленню львів'ян старшої генерації: *п'р[o]ўда*, *об'і'ц'[o^а]ў*, *'з[o]ўтра*.

Відсутність лабіалізації [e] після приголосних (найчастіше м'яких і шиплячих) в наголошеній і ненаголошеній позиціях засвідчено в мовленні осіб старшого віку, частіше з низьким рівнем освіти, а також малоосвічених осіб середнього віку: *ду'н[e]гу*, *т[e]'б'і*, *ў'ч[e]ра*, *ж[e]'нати^ї*, *'ш[e]ста* і після [й], що пов'язано з явищем підвищення ненаголошеного [e] в позиції після [й]: *й[i]'го* 'його', *'ма[йї]* 'має'.

Мовленню львів'ян властива вокалізація сполуки 'кінцевий приголосний + [р], [л]' → 'приголосний + вставний голосний + [р], [л]' у словах іншомовного походження: *те^н'(й)ат[у]р*, *б'і'нок'[i]л'*, *'мет[у]р*.

У системі наголошеного вокалізму спостережено **відмінності за артикуляційним типом**: а) вокал [и] львів'яни можуть вимовляти більш напружено, із вищим ступенем закритості, що, імовірно, зумовлено впливом польської мови, у якій цей звук має такі самі артикуляційні характеристики; ця артикуляція в мовленні соціуму Львова співіснує з обниженою артикуляцією цього звука; б) наголошений вокал [e] артикулюють більш широко.

Виявлені діалектні риси властиві наддністрянському діалекту. Єдину групу рис становлять характерні для діалектного вокалізму української мови риси та підтверджені Атласом української мови (наприклад, ікання, укання, вокальна гармонія) чи риси, притаманні для фонетики ряду західних говорів української мови (наприклад, діалектний переголос, ікання, відсутність лабіалізації фонемі /e/ після м'яких приголосних (найчастіше шиплячих, а також *j*) перед споконвічно твердими приголосними).

Нейтралізація опозицій /e/ : /и/ → [и] та /o/ : /у/ → [у] зумовлена відсутністю чіткої артикуляції в ненаголошеній позиції, а підвищену (звужену) артикуляцію голосних загалом у лінгвістиці пояснюють більшою експіраторною силою наголосу, властивістю послаблення ненаголошених складів і навіть опором редукції.

У **третьому** розділі «**Консонантизм**» описано специфіку консонантної системи сучасного львівського мовлення, репрезентовано репертуар одиниць і явищ, їх систематизацію та подано аналіз функціонування в мовленні соціуму Львова, з'ясовано їхню генезу й поширення.

Консонантизм сучасного львівського українського мовлення Львова за своїм кількісним складом збігається з літературною мовою. Його диференційні ознаки, засвідчені також і в наддністрянському діалекті, виявлено в динаміці структури слова, якісних виявах палатальності консонантів чи її відсутності, комбінаторних змінах, функційному посиленні чи функційному ослабленні деяких фонем та їх реалізацій, субституюванні консонантів.

Відмінності в системі консонантизму в зіставленні з літературним стандартом виявлено в **динаміці структури слова**, яку репрезентують такі риси: частіше засвідчена в мовленні осіб старшої генерації протеза (найбільш продуктивна в-протеза: [в]о 'он, ось, от', [в]ожи'нитис'а, ву'р'іх; й-протеза: [й]ої, [й]і, [й]і'накше; найменш продуктивна г-протеза: [Г]аме'рика, [г]а'л'о, [г]ам; ø-протеза: о'го(е)н', у'р'іх, 'остриї; епентеза, яка притаманна мовленню осіб старшого віку (й-епентеза: спец'[і'йа]л'ній, т[и'йа]тер, 'рад'[ійу]с; л-епентеза: здо'роў[л']а; різні вияви епентези засвідчує лексема *сверби* '[в]ус, [с]верби'ус, [л]ус 'шипшина'); відсутність подовження приголосних в іменниках середн. роду перед давнім звукосполученням «палатальний приголосний + j», що поширене в мовленні мешканців Львова, проте найвиразніше репрезентоване в мовленні літніх осіб: 'йіže[н']а 'їжа', ст'рима[н']а, с'ат'кован'а).

Багатий репертуар діалектних виявів має **депалаталізація** консонантів: поява непалатальної вимови передньоязикових і сонорних [л], [н] перед [і] з давнього [о] в нових закритих складах як одна із рис мовлення найстарших львів'ян, що репрезентує відсутність регресивної акомодатії ('но[т]ім, '[т]іл'к'і, нус'[т]ійно'); поширена в мовленні львів'ян усіх вікових груп депалаталізація губних приголосних, що супроводжується йотацією, у питомих словах (с'(')[в'(')й]ато, ц'(')[вй]ах, по'у[р'й]адна, засвідчена в дієслівних формах у мовленні здебільшого старших осіб 'лу[бй]у) та словах іншомовного походження, що є однією з рис мовлення львів'ян старшого покоління ([бй]у'ро, куст"[й]ум, ман'і[к'й]ур); твердий [р] з різною рефlekсацією [р], [рй], [р'й] ('ва[р]у, бу'[р]ак і бу[р'(')й]ак, по'у[р'й]адок); твердий прикінцевий [ц] (к'і'не[ц], 'пали[ц], хулу'де[ц]); твердий приголосний у прикметникових (-ск-, -цк-) та іменникових (иск(о)) суфіксах (б'ли[ск]ий, ал'і'ган[цк]о, д'і'ти[ск]а, хлуп'чи[ск]а); депалаталізований [т] в особових закінченнях дієслів 3-ї ос. одн. і множ. ('ходи[т], 'муси[т], не'чу[т], да'йу[т]).

Репрезентативною є **палатальність** консонантів, зокрема, найбільш поширеними в сучасному львівському мовленні є різні позиційні вияви [г'], [г''], [к'], [х'], замість твердих літературних відповідників ([к'е]м, бан'а'[к'е] 'каструлі',

ta [к'е]х, [к'і]ц'а, [х'і] татис'а, п'ід'ло[г'і]); м'якість губних перед [а], замість літературних сполук [б'а], [п'а], [в'а], [м'а] (*в'а'зати*, [п'ат', ди'в'ати^еї, 'м'асо), усталена під впливом російської мови та більш засвідчена в мовців середнього та молодшого покоління; м'якість шиплячих: а) [ж'], [ч'], [ш'], [ж'] як давня консонантна риса, яку супроводжує діалектний переголос, що засвідчено в мовленні осіб старшої генерації та малоосвічених (*ва'ж'ей*, *в'ч'еплин'і*, *за'ч'ев*, *са'ж'ейут*, [ш'ч']іс'т'е(і), [ш']іну'вати); б) як порівняно нова, що постала під впливом російської мови і частіше засвідчена в мовленні львів'ян середнього віку та молоді, м'якість [ч'] (іноді [ш'ч']): [ш'ч']о (поряд із уживанішим [ш]о), [ч']о'го, [ч']о'му, 'виба[ч']те, [ч']ас, [ш'ч']е, [ш'ч']оп; м'який [л'] (*ба[л']*, 'ба[л']кон) та звукосполуки [л'а], [л'е], [л'у], [л'о] в лексиці іншомовного походження (*п[л'а]н*, *ко'л'е[т(г)а*, *те'л'е(')фон*, 'Л'е]мбе^ург 'Львів', *б'л'у]ска*; *а'л'о*, [л'о]т'(г')ічно, 'л'о]ди 'морозиво'), що постали внаслідок засвоєння лексики іншомовного походження з різних європейських мов здебільшого за посередництва польської мови та найвиразніше засвідчені в мовленні львів'ян старшої генерації, особливо інтелігенції; властива мовленню осіб старшого віку дорсальна палатальність [з'], [с'], [з'], [ц'], що зумовлена впливом польської мови: [з']ір'вати, на 'м'і[с'][ц']і, 'з']ама 'надокучлива людина'; м'якість кінцевого [т] у числівниках 50 – 90 як наслідок аналогії до числівників 10, 20, 30 (*п'ід'и'с'(")а(е)[т']*, *п'ади'с'(")а(е)[т']*, *ш'ізди'с'(")а(е)[т']*, 'с'емдис'(")а(е)[т']', *с'імди'с'(")а(е)[т']*), перехід у [ї] палатальних [д'], [т'] унаслідок виділення йотової артикуляції у формах кількісних числівників 11 – 20, 30 та похідних іменників (*два'на[ї]ц'(")і*, *д'ва[ї]ц'(")і*, *д'ва[ї]ц'(")ім'*, *дваї'ц'(")атка*); лексикалізовані вияви субституювання [т'] – [к'] (як наслідок сильної палаталізації): 'к']істо – 'м']істо, *с'і 'к']ішити – с'і 'м']ішити*; поширене серед львів'ян збереження м'якості в суфіксах присвійних прикметників, утворених від іменників І відм., у яких консонанти зберігають м'якість (основа -ін(а) – 'баб[ц']ін(а), *На'та[л']ін(а)*, 'Га[л']ін(а)); властива здебільшого мовленню старших осіб і менше осіб середнього віку усталена, очевидно, за аналогією до палатальних суфіксів здрібності звукосполука [н'к] ('ба[н'к]а, *п'е'ч'і[н'к]а*), звукосполука [н'ш] у питомій та запозиченій лексиці ('ме[н'ш]е, 'і[н'ш]иї, 'ран'шиї, *та[н'ш]иї*, *п. танієй* 'дешевший') та [н] перед депалаталізованими суфіксами -ск-, -цк- та іменниковим суфіксом -ств(о) так само, як у польській мові: *ди'ти[н']ство*, 'па[н']ство).

Дуже поширеною є **асиміляція**, що виявляється як 1) оглушення в різних позиціях перед наступними глухими приголосними чи в кінці слова ('в'і[т]нув'і[т'], *зап'ра[ш]ка* 'засмажка до страв', *хл'і[н]*, [с]хати), а також властива львів'янам старшого віку зазвичай із сильним ступенем вияву діалектного забарвлення в мовленні та малоосвіченим зміна [в] > [х] у префіксі -в ([х]п'хала 'впхала', [х]пала 'впала'); 2) одзвінчення в межах слова чи міжслівній позиції ('ба[з']к'і 'вербові котики', *йаг'би* 'якби', 'можу[д'] зру'бити); 3) прогресивна асиміляція за місцем і способом творення, яка найбільше притаманна особам літнього віку та малоосвіченим (у звукосполуках [с'т'] > [с'ц']: *г'і[с'ц']*, 'рад'і[с'ц']', *йі[с'ц']*, *с'ц']і'на*, [з'д'] > [зз']: *в'гн'і[з'з']і*); 4) регресивна асиміляція за місцем і способом творення (у звукосполуках [ўн] > [мн]: 'р'і[мн]иї, 'не[мн']і '(на)певно'; [мт] > [нт]: *в*

та[н'т]ої б'ік (пор. н. ten 'той'), в там'тої б'ік 'в інший бік'; [ўй] > [вл']:
здо'ро[ўл']а).

У мовленні львів'ян простежена продуктивна контактна, а також мало
представлена дистантна **дисиміляція**, часто лексикалізована й засвідчена в
мовленні львів'ян старшого віку, рідше – в інших вікових групах у таких
звукосполуках: [хт] ([хт']) < [кт]: ди'ре[хт]о'р, 'до[хт']ір, 'до[хт]о'р 'лікар',
пра[хт]ику'вати; [кш] < [гш]: ле[кш]е; [шч'] < [шк']: 'ви[шч']ірити; [шт] < [чт]:
[ш'т]ири; [чт] < [шт]: 'по[чт]а; [чт] < [жт]: 'йі[чт]е; [нч] < [нш]: 'і[нч]иї,
[шн] < [чн]: то'рі[шн]а; [шм] < [чм]: 'кор[шм]а; [чш] < [дш]: со'ло[чш]иї;
[чм] < [жм]: [чм]'іл'; [пч] < [бж] [пч]о'ла, [їш] < [шн]: ту'те[їш]иї; [нв] < [мв]:
т(')ра[н'в]аї; [мб] < [нб]: 'Памб'іх 'Пан Бог'.

До діалектних рис, що творять специфіку сучасної системи консонантизму
мовлення львів'ян, належить **ширше** порівняно з літературною мовою **функційне
навантаження приголосних фонем** /г/, /ф/, /з/, /з'/, /ж/, /ж'/ у запозиченій та питомій
лексиці. Мовлення львів'ян маніфестує такі вияви реалізацій цих фонем: 1) у словах,
що властиві також і літературному стандарту: [ф']іл'м, '[г]удз'ік, [ж]е''ре''ло,
[з]в'і'нок; 2) [г] ([г']) у словах іншомовного походження, у яких у літературному
мовленні усталився [г], що найвиразніше репрезентовано в мовленні львів'ян
старшої генерації, а також інтелігенції ([г]а'зета, ма(')[г]а'зин, і[г]нору'вати);
у локалізмах ([г]рана'товий 'темно-синій', [г]е''шефт 'прибуткова справа, 'вигідна
угода); 3) [ф] у локалізмах – лексичних запозиченнях, засвоєних за посередництва
польської мови, які є загальноновживаними ('[ф]айно, [ф']іл'і'жанка, [ф']і'ранка) чи
активніше функціонують у мовленні літніх людей (ал'і'[г]ан'ц(')ко 'елегантно,
вишукано', 'бар[з]о 'дуже, ган[ж] 'вада, недолік'); 4) як наслідок субституювання в
питомих ([ф']іст – [хв']іст, зава'[ж]ати – зава'[ж]ати, б'риз[г]ати – б'риз[к]ати)
та іншомовних лексемах ('ли[г]ати – 'ли[к]ати, н. Łукаś 'ковтати, ха'[з']айка –
ха'[з']айка, ф'рен[з]л'і – ф'рен[з]л'і); 5) як наслідок асиміляції ([ф]с'а, кро[ф],
[ф]лан'тофл'ах, йа[г]'би, Ве'ли[г]де''н', хо[ж]би, в_гн'із''[з']і).

Як порівняно нове консонантне явище виявлено функційне ослаблення фонем
/з/, /з'/ на користь /з/, /з'/ ('[з]еркало, [з]в'і'нок, [з]во''нити, куку'ру[з]а), імовірно,
зумовлене активним впливом російської мови та властиве львів'янам із сильнішим
ступенем вияву впливу цієї мови в мовленні, частіше середнього та молодшого віку.

Функційне посилення звука [в] забезпечує найактивніша зі всіх типів протези в-
протеза, домінування прийменника в незалежно від фонетичного оточення;
ослаблення функціонування зумовлюють неопротезовані форми, заступлення в
звукосполучі [вн] на [м] та заступлення [в] літературного [л] у позиції кінця складу
чи слова, його афереза.

Функційне посилення звука [й] зумовлюють й-протеза та й-епентеза в питомій
та запозиченій лексиці; наявність йотової рефлексії в питомих словах та формах із
твердим [р]; наявність [й] ([ї]) як актуалізованого (здебільшого панівного серед
львів'ян) вияву в можливій альтернативі [і] / [й] ([ї]) у дієслові йти та його формах; а
ослаблення функціонування [й] – його усічення внаслідок редукції.

До явища заміни, чергування, хитання належать заступлення [л], альтернатива
[в] / [у], [і] / [й], різні вияви субституювання консонатів.

Веляризований білабіальний звук [ʎ] може виявлятися замість нормативного [л] у різних позиціях: а) після голосних у кінці складу та слова: *го'р'і[в]ка, с'т'і[в]*; а також усталений під впливом польської мови і дуже поширений, хоч і не обов'язковий, серед львів'ян старшої генерації, особливо інтелігенції б) між голосними: *мо'ʎ'о'ден'ка, хо'т'і[ʎ]а*; в) після приголосного перед голосним: *в'ʎ'асни, в'ʎ'учка* 'нитка'.

Функціонує низка лексем, що репрезентують консонантне *субститування*, зазвичай усталене під іншомовним впливом, одзвінченням на українському ґрунті тощо та засвідчене в заміні [с] – [ш]: *[с]'паце'р* і *[ш]'паце'р*, *n. spacer* 'прогулянка', *[с]кло* і *[ш]кло*, *n. szkło*; [х] – [к]: *[х]у'л'ера* і *[к]у'л'ера*, *n. cholera*, '*[х]охл'а* і '*[к]охл'а*, *n. chochla* 'черпак'; [к] – [г]: *б'риз[к]ати* і *б'риз[г]ати*; [к] – [г] – [г]: *[к]а'маш'і*, *[г]а'маш'і*, *[г]а'маш'і*, *n. kamasze* 'теплі підколінки без підшов, які одягають на взуття'; [з] – [ж]: *р'і[з]'ниці'а* і *р'і[ж]'ниці'а*, *n. różnica*, '*[з]ичити* і '*[ж]ичити*, *n. życzyc*; [с] – [з]: *кару'[с]ел'а* і *кару'[з]ел'а*, *n. karuzela*, *нар'ци[с]и* і *нар'ци[з]и*; [м] – [в]: '*мандри* і '*вандри* ('*вандер*), *n. wędrówki* 'мандрівка, прогулянка'; [х] – [с]: *коли'[х]ати* і *коли'[с]ати*.

У **четвертому розділі «Акцентно-фонетичні явища»** проаналізовано риси ритмічної моделі львівського українського мовлення початку ХХІ ст.

Простежено просодичну специфіку щодо тривалості наголошених вокалів, їхніх якісних характеристик і наголошування.

Наголос у сучасному львівському українському мовленні рухомий, із сильним нашаруванням парокситонези та має діалектну основу. Специфікою наголошування є поширення парокситонези, що виявляється в лексемах, словосполуках, граматичних формах, дериватах; парокситонеза широко відома в ареалі діалектного оточення, що засвідчують численні карти Атласу української мови. У львівському мовленні виявлено співіснування парокситонного, непарокситонного діалектного та літературного наголошування; частиномовну віднесеність акцентної специфіки як усталену акцентуацію морфем, які формують функційну варіативність дублетних акцентних форм.

Відхилення від літературної норми в наголошуванні слів, що творять діалектну своєрідність наголошення і функціонують поряд із нормативними акцентними формами, послідовно виявлено в різних частинах мови, що властиво також і наддністрянському діалекту та більшою чи меншою мірою притаманно й іншим говорам південно-західного наріччя. Зафіксовано також непослідовні акцентні особливості в окремих словах.

В іменнику зауважено 1) наголошування складу *-ов-* у суфіксах віддієслівних іменників на *-ован'(а)*, на протигагу літературному наголошуванню та парокситонному в польських відповідниках: *уме'б'л'ован'а, пра'сован'а*; 2) сталу кореневу акцентуацію віддієслівних іменників середн. роду із суфіксом *-ан'(а)*, замість літературного суфіксального наголосу: *в'биран'а, 'питан'а, 'читан'а*; 3) кореневе початкове наголошування двоскладових і трискладових іменників чол. та жін. роду у наз. в. множ., замість літературного флексійного наголошування: '*дочк'и, 'воро'ги*; 4) флексійне наголошування двоскладових і трискладових іменників чол. та жін. роду в наз. в. множ., замість літературного кореневого

наголошування: *бра'ти, маши'ни, подуш'к'е* і под.; 5) відсутність у деяких двоскладових і трискладових іменниках чол. і середн. роду з кореневим наголосом акцентної опозиції форм одн. і множ., на противагу наявності такого розрізнення в літературній мові: *'голуб – 'голуби*; 6) префіксальне наголошування (префікси *від-, під-, пере-, по-*) у двоскладових та багатоскладових іменниках чол. і жін. роду: *'в'ідр'ізо'к, 'подушка*; 7) відхилення в наголошуванні в питомих складних словах: *лис'то'пат, чурнус'лиў*, що є загальноукраїнським явищем; 8) парокситонне наголошування в словах іншомовного походження, що були засвоєні з польської мови або за її посередництва, зокрема в полонізмах і таких, що відрізняються від літературних відповідників лише наголосом: *'к'іно', т'ран(м)ваї*; 9) інші відхилення від нормативного наголошування: *поча'ток, спо'в'к'ії, по'в'нед'ілок*. Спостережено відмінне від літературного наголошування власних імен: а) початкове кореневе наголошування чоловічих імен: *'Роман, 'Богдан, Ти'одо'р*, що може зберігатися у формах непрямих відмінків: *'Романа, 'Роману (о'в'і), 'Романом, на 'Роман'і (о'в'і), 'Романе*; б) флексійне наголошування в род. в. одн. в чоловічих іменах: *Богда'на, Наза'ра, Степа'на, Тара'са*; так само у множ. *Тара'с'ів (ў), Наза'р'ів (ў), Степа'н'ів (ў)*.

Займенникові властиво 1) стале парокситонне кореневе наголошення присвійних займенників чол. роду *мій, твій, свій*, а також жін. та середн. роду одн. та множ. у відмінкових формах, на противагу літературному флексійному: *'моїа, 'моїе, т'воїа, с'воїа, с'воїе*, так само в множ.: *'моїі, т'воїі, с'воїі*; 2) кореневе парокситонне наголошення форм деяких непрямих відмінків вказівного займенника *той* та його родових форм *та, то (те)*, на противагу усталеному в літературному стандарті флексійному наголошуванню: *'того', 'тего'*; *'тойі, 'тойу*; означального займенника *вес'* (*вс'ої*), а також *вс'а, вс'о (все)* та його відмінкових форм в одн. та множ.: *в'с'ого, в'с'оїі, в'с'іма (в'с'іми)*; 3) стале парокситонне наголошення особових займенників у прийменниково-займенникових конструкціях: *до 'мене'', на 'мен'і; до 'тебе, на 'тоб'і*.

У прикметнику виявлено 1) парокситонне наголошування суфікса *-ов-*, на противагу кореневому наголошуванню в літературному стандарті, що здебільшого простежено в полонізмах або словах, засвоєних через посередництво польської мови: *г(г)оно'ровий* 'знатний, багатий, пихатий', *квадра'товий* 'квадратний', *л'уксу'совий* (але *'луксусний*) 'найкращий'; 2) стале парокситонне кореневе наголошування в прикметнику *'новий*, що охоплює всю парадигму відмінювання, зафіксовано в усіх відмінкових формах одн. та множ., замість усталеного нормативного флексійного наголошування: *'новий, 'ново'го', (на, в) 'новому, 'новим*.

Дієслову притаманно 1) зумовлене парокситонезою кореневе наголошування в інфінітиві, на противагу літературному суфіксальному (*-ти*): *'нести, 'вести*, а також в утворених від них префіксальних дієсловах *при'нести, за'вести*; 2) парокситонне наголошування в деяких префіксальних дієсловах II дієвідм., що репрезентує збереження місця наголосу основного дієслова всупереч літературному наголошуванню: *прихо'дити – хо'дити, п'ідно'сити – но'сити*; 3) парокситонне кореневе наголошування дієслів 1-ї ос. одн. I і II дієвідм. теп. і майб. часів док. виду, на противагу літературному флексійному наголошуванню: *'кажу, п'рошу, 'л'убл'у;*

4) парокситонне префіксальне наголошування похідних дієслів 3-ї ос. одн. і множ. I дієвідм. док. виду майб. часу, утворених від дієслова *йти*: *в'їд'їде*, *д'їде*, *зайд'ї*; 5) стале парокситонне кореневе наголошування деяких дієслів II дієвідм. теп. часу: *хва'лити* – *х'валиш*, *'вариш*, а також збереження наголосу на тому самому складі у префіксальних дієсловах, які від них утворені: *по'х'вал'у*; 6) стале парокситонне кореневе наголошування дієслів I дієвідм. майб. часу: *'воз'му*, *'віз'му*, *'воз'меш*, *'в'із'меш*, *'воз'ме*, *'в'із'ме*, *'воз'мут'*, *'в'із'мут'*; 7) вирівнювання наголосу в 1-ї і 2-ї ос. множ. дієслів I дієвідм. теп. часу до наголосу форм одн.: *не''сем*, *не''сете''* – *не''се*; *бе''рем*, *бе''рете''* – *бе''ре*; 8) парокситонне флексійне наголошування дієслівних форм дійсного способу 1-ї та 2-ї ос. множ. теп. часу, на протизагу кінцевому літературному наголошуванню: *не''семо*, *не''сете''*, *кла'демо*, *кла'дете''*; 9) парокситонне кореневе наголошування в деяких дієсловах мин. часу жін. і середн. роду 1-ї і 3-ї ос. одн. I дієвідм., а також у всіх формах множ., замість літературного флексійного: *'була*, *'було*, *'були*, *'жила*, *'жило*, *'жили*; 10) парокситонне суфіксальне наголошування в дієприкметниках, замість літературного кореневого: *хва'лені'*, *(за)не'чені'*; 11) кореневе наголошування дієприслівників теп. часу, на протизагу літературному суфіксальному кінцевому наголошуванню: *'лежачи*, *'сид'ачи*.

У прислівнику виявлено 1) збереження у відприкметникових безпрефіксних прислівниках на *-о* наголосу прикметників, на протизагу кореневому наголошуванню в літературному стандарті: *ве'село'*, *гли'боко'*, *со'лотко'*; 2) збереження в прислівниках, утворених унаслідок поєднання іменників у непрямих відмінках з прийменниками, наголосу відповідних іменникових форм: *надво'р'ї*, *ўго'ру*.

Числівнику властиво 1) збереження у складених кількісних і порядкових числівниках 11 та 14 наголошування простих числівників *о'дин* та *чо'тири*, від яких вони утворені, що дуже поширене у Львові: *о'динац'а(і)т'*, *чо'тирнац'а(і)т'*, а *о'динац'атий*, *чо'тирнац'атий*, але *о'ди'найц'ї*, *чо'тир'найц'ї*, які, ймовірно, усталилися за аналогією до інших таких числівників другого десятка: *два'найц'ї*, *три'найц'ї*, *п'ят'найц'ї* та ін., що здебільшого притаманні мовленню львів'ян старшого, менше середнього віку; 2) досить поширене наголошування першої складової частини числівників 70, 80: *'семдис'ат'*, *'вос'емдис'ат'*, яке, очевидно, усталилося під впливом російської мови (рос. сёмдесят, вóсемдесят); 3) наголошування першої складової частини числівника 900: *'де''в'(й)атсот* (але *де''в'(й)ади'с'ат*), що властиво мовленню львів'ян старшого віку.

Наголошування в сучасному українському мовленні Львова корелює з різними характеристиками містян (віком, належністю до певного соціального прошарку, мовними вподобаннями й традиціями, що склалися в родині; уживання діалектного наголошування зі стилістичною метою (сарказм, іронія) львів'янами, яким ці риси невластиві) та вживанням у комунікативних сферах (публічному / непублічному мовленні). Старше та, рідше, середнє покоління виявляє орієнтир на локальні типи наголошування (зокрема парокситонне наголошування слів іншомовного походження, відмінні від їхніх українських літературних відповідників лише місцем

наголосу, на зразок *ад'вокат*, *до'куме^{нт}*, *'каштан*, *'к'іно^у*, *по'м'ідо^р*, *'портфил'*, *п'резент*, *т'рамваї*).

Зафіксовано розширення функціонування деяких акцентуаційних форм унаслідок їх поширення в українській мові, а саме: а) кореневої акцентуації іменників середн. роду з суфіксом *-ан'(-а)* у словах *зап'итання*, *чітання*; б) наголошеного кореня в дієсловах 1-ї ос. одн. теп. часу дієслів II дієвідм.: *ка́жу*, *пі́шу*, *про́шу*; в) наголошеного кореня в інфінітиві: *в'є́зти*, *не́сти*, *пл'є́сти*, *підме́сти*; г) парокситонного наголошування дієслівних форм 1-ї та 2-ї ос. одн.: *несемо́*, *несете́*, *беремо́*, *кладемо́* та відмінного від літературного наголошування деяких іменників жіноч. і чоловіч. роду в наз. в. множ.: *до́чки*, *сині́*.

Виявлено відмінності між якістю наголошених та ненаголошених голосних як поширене явище. Такий контраст тривалості голосних полягає у виразній диференціації довгих (наголошених) та коротких (ненаголошених) складів. Наголошеним голосним властива більша тривалість звучання порівняно з ненаголошеними, що може супроводжувати зміна основного тону голосу, його підвищення чи вібрування.

Досліджено посталу в умовах компресивно-алегрового мовлення **редукцію слова** як своєрідність ритмічної організації та мелодики сучасного львівського українського мовлення; простежено її менш чи більш частотні вияви як у питомій, так і запозиченій лексиці, зокрема афезу (*се^л'ледиц'*) 'оселедець', *би*, *бис'* < *абис* 'аби', *'л'етрика* < *и'л'етрика*); синкопу (*йа'к'іс'* 'якийсь', *'з'іла* 'з'іла'; *'варис'а(і)* 'вариться'; *дас'* 'дасть', *п'рада* 'правда', *'б'іше^н* 'більше', *нап'рикат* 'наприклад', *рузу'м'їти* 'розумієте', *фа'м'іл'[йа]* < *фа'м'іл'йа*, *п. familia* 'прізвище; сім'я, сімейство (заст.)'); апокопу (*та* 'так', *'зара* 'зараз', *чо* 'чого', *ні'чо* 'нічого'). Редукція слова може мати різні наслідки: один звук в одній лексемі (*сир'дина* 'середина', *стоп* 'стовп'); ступінчастий (градуальний) ланцюжок (*сп'і(у)'ц'ал'но* < *сп'і(у)ц'йал'но* < *сп'і(у)ц'і'йал'но* 'спеціально'); втрату складу (*'йанко* 'яблуко', *хоч* 'хочеш'); перебудову ритмічної структури слова, розширення можливостей сполучуваності голосних і приголосних та появу нових консонантних груп і гіатусу (*т'р[ea]* 'треба', *на мн'і* 'на мені').

Продуктивною є редукція слова і на словотвірному рівні, наслідком якої є алегроформи, що диференційовано маркують мовлення львів'ян різного віку: львівська молодь активніше вживає новотвори (*ун'і'вер*, *'дисер*, *комп*), львів'яни старшого віку архаїчнішу лексику (*'к'іл'у*, *'румба*, *'чел'а*).

Редукція в сучасному львівському українському мовленні виникла під впливом тенденції до спрощення слова і може бути наслідком випадіння звуку, стягнення, асиміляції з наступним стягненням.

Редуковані словоформи використовують львів'яни різних вікових категорій і різного освітнього статусу. Вони побутують у всіх комунікативних сферах, однак їхня частотність може зростати (непублічне мовлення) або знижуватися (публічне мовлення).

Простежено функціонування редукованих трансформ в українській діалектній мові, зокрема в наддністрянському діалекті, що фіксують діалектологічні праці.

У **висновках** зазначено, що фонетична система сучасного українського мовлення львів'ян становить різновид загальноукраїнської системи, який склався внаслідок тривалих впливів різних чинників. Серед рис, які творять фонетику мовлення львів'ян як цілість, виокремлено: 1) діалектні диференційні риси, зокрема ті, що постали внаслідок іншомовних впливів різного часу і є рисами наддністрянського діалекту; 2) спільні риси для львівського мовлення і літературного стандарту, які мають виразні формальні та функційні особливості; 3) відхилення від літературної норми, засвідчені в сучасному українському мовленні загалом.

У вокалізмі простежено такі виразні тенденції: підвищення (звуження) артикуляції вокалів і, навпаки, обниження (розширення) артикуляції вокалів; вокальну гармонію. Загалом специфіку вокалізму визначають такі риси: 1) підвищення (звуження артикуляції) вокалів ([e] в ненаголошеній позиції – ікання; [e] в наголошеній і ненаголошеній позиціях після [й], [o]); діалектний переголос [a] > [e], [i]); 2) обниження (розширення артикуляції) вокалів – звуків [и], [e]; 3) напружений [и]; 4) вокальна гармонія; 5) ширше функційне навантаження звуків: [у] (укання) та [і] (ікання); 6) збереження етимологічного [o] на тлі літературних форм із вторинним [a]; 7) лабіалізація наголошеного [a] перед [ў]; 8) відсутність лабіалізації [e] після м'яких приголосних (найчастіше шиплячих) та [j] перед споконвічно твердими приголосними; 9) епентеза.

Специфіку консонантизму творять такі явища: 1) протеза, 2) епентеза, 3) відсутність подовження приголосних в іменниках середн. роду перед давнім звукосполученням «палатальний приголосний + j»; 4) тверда вимова передньоязикових та сонорних приголосних [л], [н] перед [і] з давнього [o] в нових закритих складах; 5) депалаталізація губних приголосних [б], [п], [в], [м], що супроводжується йотацією; 6) тверді [р] і [ц]; 7) твердий приголосний у прикметникових (-ск-, -цк-) та іменникових (иск(o)) суфіксах; 8) депалаталізований кінцевий [т] в особових закінченнях дієслів 3-ї ос. одн. і множ. та інші вияви депалаталізації; 9) напівпалатальні приголосні [г'], [ґ'], [к'], [х'] у сполученні з наголошеними й ненаголошеними голосними; 10) м'якість губних перед [a], замість літературних сполук [б'я], [п'я], [в'я], [м'я]; 11) м'якість шиплячих; 12) м'який [л'] та звукосполуки [л'а], [л'е], [л'у], [л'о] у словах іншомовного походження; 13) дорсальна палатальність приголосних [з'], [с'], [з'], [ц']; інші вияви палатальності; 14) асиміляція та дисиміляція приголосних; 15) ширше в зіставленні з літературним стандартом функційне навантаження окремих приголосних фонем /г/, /ф/, /з/, /з'/, /ж/, /ж'/; 16) заступлення [л]; 17) відсутність альтернації префікса-прийменника *в* – *у* та домінування [в] незалежно від фонетичного оточення; 18) субституювання.

Специфічні риси сучасного українського мовлення Львова функціонують як альтернативні паралельні до літературних рис.

Своєрідність просодії формують 1) більше експіраторне виділення ненаголошених голосних, що зумовлює помітне їх подовження, 2) контраст між наголошеними й ненаголошеними складами; 3) інше порівняно з літературною мовою наголошування типів словоформ, окремих слів, що усталені в мовленні.

Сучасне львівське українське мовлення вирізняє активне поширення парокситонези, що функціонує поряд із літературним. Як парокситонне, так і непарокситонне наголошування виявлене в різних частинах мови.

Підпорядкована ритмічним і мелодичним особливостям львівського мовлення редуція слова породжує редуковані форми питомої та запозиченої лексики, зумовлені афезою, синкопою, апокопою.

Диференційований підхід до підбору інформантів (зіставлення мовлення кількох поколінь) уможливив ствердити, що український львівський варіативний узус мовлення початку ХХІ ст. на фонетичному рівні різний у соціальних прошарках львів'ян, комунікативних ситуаціях (публічне / непублічне мовлення). Відзначено відмінність між архаїзованим мовленням старшої генерації львів'ян та іншими віковими групами мешканців міста, які можуть використовувати лексику з діалектними фонетичними рисами зі стилістичною метою. На тлі інших вікових груп мовлення молоді відрізняється зорієнтованістю на літературну вимову чи на вимову російську. Фонетичні риси диференційовано за поширенням у різних вікових прошарках на III типи: I) такі, що простежено лише у львів'ян старшого віку; II) такі, що репрезентують диференційне функціонування в різних вікових прошарках; III) такі, що притаманні здебільшого всім мешканцям міста.

За походженням диференційні риси є питомими архаїчними українськими рисами; деякі риси сформувалися внаслідок збереження говіркового мовлення оточення Львова; деякі з цих рис сформувалися під впливом інших мов, наприклад польської, російської мов. Виявлено зв'язки з діалектним довкіллям, яке вплинуло на творення звукового образу мовлення Львова. Досліджено поширення фонетичних рис, яке показало їх засвідчення в говорах української мови.

Виявлено диференційні фонетичні риси сучасного львівського мовлення, що розширили своє функціонування поза мовним простором Львова і маніфестують вплив на сучасну українську мову.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Сікора Г. В. Реконструкція як прийом моделювання міського мовлення у діахронії (до історії дослідження львівського койне). *Лінгвістика*. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. № 2 (39). С. 51–66.
2. Сікора Г. В. Високе функційне навантаження окремих приголосних фонем у сучасному львівському койне. *Лінгвістика*. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2017. № 1 (36). С. 88–103.
3. Сікора Г. В. Акцентуаційні особливості сучасного львівського койне. *Література та культура Полісся*. Вип. 86. Серія «Філологічні науки». № 8. Ніжин: Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя, 2017. С. 163–178.
4. Сікора Г. В. Текст міста як лінгвістичний феномен. *Українська мова*. 2016. № 4. С. 122–135.

5. Сікора Г. В. Львівське мовлення в термінах та визначення. *Термінологічний вісник*. К.: Ін-т укр. мови НАНУ, 2015. Вип. 3 (2). С. 62–80.

6. Сікора Г. Львівське мовлення як об'єкт лінгвоукраїністики. *Волинь – Житомирщина*. Житомир: Ред.-вид. відділ Житомирського педагог. ун-ту імені І. Франка, 2001. С. 162–170.

Статті в закордонних наукових виданнях

7. Сікора Г. Про одну із тенденцій розвитку сучасної української мови. *Jahrbuch der V. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht»*. Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2014 Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier Verlag Otto Sagner, München – Berlin, 2015. S. 177–188.

Додаткові праці

8. Сікора Г. Фонетична варіантність у сучасному львівському мовленні. *Діалектологічні студії 13: Збірник пам'яті Наталі Хобзей*. Львів: НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2020. С. 230–239.

9. Сікора Г. В. Галицькі граматики як джерело дослідження львівського койне. *Діалектологічні студії 12: Діалект і пам'ятка*. Львів: Інститут українознавства ім. І. М. Крип'якевича НАН України, 2019. С. 118–125.

10. Сікора Г. Львів у калейдоскопі лексикографії. *Діалектологічні студії 11: Слово – словник – корпус*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2018. С. 63–82.

11. Сікора Г. Мовний світ Львова [тези]. *VII Міждисциплінарні гуманітарні читання, присвячені 100-річчю Національної академії наук України: тези доповідей Міжнародної наукової конференції, 21 листопада 2018 року, м. Київ*. К., 2018. С. 116–118.

12. Сікора Г. В. Із спостережень над фонетикою іншомовних лексичних запозичень у сучасному мовленні мешканців Львова. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. К.: КММ, 2017. Вип. 1. С. 108–116.

13. Сікора Г. В. Алегроформи у сучасному львівському мовленні. *Діалектологічні студії. 10: Традиції та новаторство в сучасних діалектологічних студіях*. Львів: Інститут українознавства ім. І. М. Крип'якевича НАНУ, 2015. С. 161–175.

14. Сікора Г. В. Редукція слова у мовленні львів'ян. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст [тези доповідей міжнародної конференції]*. К.: КММ, 2014. С. 442–445.

АНОТАЦІЯ

Сікора Г.В. Фонетика сучасного львівського мовлення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Інститут української мови НАН України. – Київ, 2021.

У дисертації вперше комплексно вивчено фонетику львівського українського мовлення початку ХХІ ст.

Досліджено специфіку фонетичної системи сучасного львівського українського мовлення, яку творять діалектні диференційні риси, засвідчені у вокалізмі, консонантизмі та просодії. Проаналізовано посталу в умовах компресивно-алегрового мовлення редукцію слова як своєрідність ритмічної організації та мелодики сучасного львівського мовлення.

З'ясовано генезу фонетичних рис. Зазначено, що фонетична система сучасного українського мовлення львів'ян становить систему, яка склалася внаслідок тривалих впливів різних чинників.

Зафіксовано варіювання львівського українського узусу початку ХХІ ст. на фонетичному рівні та його кореляцію із соціальними характеристиками львів'ян. Досліджено ареалогію диференційних рис. Виявлено фонетичні риси, що розширили своє функціонування поза мовним простором Львова і маніфестують вплив на сучасну українську мову.

Ключові слова: львівське українське мовлення початку ХХІ ст., мовлення львів'ян, сучасний львівський український узус, фонетика, фонетичні диференційні риси, вокалізм, консонантизм, просодія, наголошування, голосний звук, приголосний звук.

SUMMARY

Sikora G.V. Phonetics of modern Lviv speech. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for a Candidate of Science degree in Philology (PhD), specialty 10.02.01 – Ukrainian language. – Institute of Ukrainian Language of National Academy of Science of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The thesis performed with the use of descriptive, functional and comparative methods within the research direction called dialectology of the city (urban social dialectology) for the first time presents a complex analysis of the phonetics of the Ukrainian Lvivian speech of the early XXI century.

The Lviv city is located in the territory of spreading of the Galician-Bukovinian group of accents of South-Western idiom and functioning of Western-Ukrainian (Galician) variant of the Ukrainian literary language.

Lingual nature of Lviv has been changing during the process of its formation that has been caused by internal dynamics of language and extralinguistic factors. The latter contains the changes in administrative identity of the city, and accordingly, of the official language; different social and ideological trends in the sphere of linguistic canons propagandized by the governments of the countries to which the city has been included; continuous migration of Ukrainians from the suburbs to the city; emigration and immigration processes of Poles in the pre-war period, immigration of Russians after 1939 year, etc. Amid linguistic polyphony of the Lviv up to 1939 the Ukrainian and Polish languages have been dominating which has caused the specifics of the research locus.

The relevance of the topic is due to the insufficient study of the speech of city dwellers, in particular, their phonetics, lack of analysis of phonetic level of the Ukrainian Lvivian speech of the early XXI century.

The research has been performed on the basis of oral speech of Lviv residents of 2000–2019, speech of the media, in particular, YouTube, as well as various printed sources: Atlas of the Ukrainian language, regional dictionaries, scientific research works in dialectology.

Presented has been historic-cultural and social-political characteristics of the development of Lviv as urban phenomenon highlighting the role of extralingual factors that influenced the speech of the city. Analyzed have been linguistic works which contain research of Ukrainian, Polish and Russian segments of the Lvivian speech. Reviewed have been urban-linguistic researches devoted to analysis of phonetics of separate or several cities and complex urban-linguistic works that study phonetic level in the background of other linguistic levels.

The genesis of phonetic features has been clarified. It has been noted that the phonetic system of modern Ukrainian speech of Lvivians is a system that has developed as a result of long-term influence of various factors. Among them there are features that create phonetics of the speech of Lviv residents as a whole: 1) differential features, in particular, ones that arose as a result of foreign influences of different times and are common to the dialect environment of Lviv; 2) common features for Lvivian speech and literary standard, which have clear formal and functional features; 3) deviations from the literary norm which have all-Ukrainian character.

It was detected that the specificity of the phonetic system of modern Ukrainian Lvivian speech is created by a set of dialectal differential features, which are realized in prosody, vocalism and consonantism and differ in productivity or sequence of manifestation, functioning, genesis.

Prosodic specificity has been traced in relation to the duration of stressed vowels, their qualitative characteristics and stressing. Differences between the quality of stressed and unstressed vowels have been revealed to be a common notion. Such contrast of the duration of vowels lays in a clear differentiation of long (stressed) and short (unstressed) syllables. Stressed vowels are characterized by a longer duration of sound compared to unstressed which may be accompanied by a change in the main tone of the voice, its raise or vibration.

Modern Ukrainian Lvivian usage distinguishes active functioning of paroxytonesis - the specificity of stressing in the background of a mobile stress which functions alongside the literary non-paroxytonic stress. Both paroxytonic and non-paroxytonic dialectal differential stressing in the speech of Lviv residents mostly represent consistent accent features that are common to different parts of speech, within which there is a steady accentuation of morphemes (root, prefix, suffix, inflectional) and inconsistent accentual specific features noticed in certain words.

Systems of stressed and unstressed vocalism have been analyzed. The following clear trends have been revealed: increase (narrowing) of articulation and decrease (expansion) of articulation of vocals; as well as vocal harmony (vocal assimilation). Other features operate outside these trends.

The specificity of consonantism is formed by the following dialectal phenomena: 1) phenomena related to the dynamics of the word – prosthesis, epenthesis, reduction, lack of elongation of consonants in nouns of neuter gender before the ancient sound combination "palatal consonant + j"; 2) depalatalization of consonants – hard pronunciation of front consonants and sonants [л], [н] in front of [i] from ancient [o] in new closed syllables; depalatalization of labial consonants [б], [п], [в], [м] and [р], which are accompanied by iotization; hard [р] and [ц]; hard consonant in adjective suffixes -ск-, -цк- and noun suffix -иск(о), depalatalized ending [т] in verbs and other occurrences of depalatalization; 3) palatality of consonants – half-palatal consonants [г’], [г’], [к’], [х’]; softness of labial consonants in front of [a] instead of literary combinations [б’я], [п’я], [в’я], [м’я]; softness of fricatives; soft [л’] and sound combinations [л’а], [л’е], [л’у], [л’о] in words of foreign origin; dorsal palatality of consonants [з’], [с’], [з’], [ц’]; other occurrences of palatality; 4) adaptive changes of consonants – assimilation (sandhi) and dissimilation; 5) wider functional load of certain consonant phonemes compared to literary norm; 6) functional amplification and functional diminution of consonants [в], [й]; 7) notions of substitution, interchange, oscillation of consonants – replacement of [л], alternation [в] / [y], [i] / [й], different occurrences of consonants substitution.

Word reduction tooled for simplifying the pronunciation generates allegro forms of words and is attested in specific and borrowed vocabulary, and its main parameters are the position in the word (apheresis, syncope, apocope), optionality or lexicalization, action in unstressed syllables, quantitative occurrence (one sound, sound combination, syllable, part of a word), articulatory and positional characteristics of reduced sound, part-of-speech identity, syntactic position.

Variations of the Ukrainian Lvivian usage of the early XXI century have been detected at the phonetic level. Spreading of the analyzed features in the speech of Lviv society is differentiated by the speech of diverse social strata of Lviv residents and varies in different communicative situations (public / non-public communication). Noted has been the difference between the archaic speech of the older generation of Lviv residents and other age groups of the city’s residents.

By origin, differential features are the specific archaic Ukrainian features or those which appeared in the result of the influence of the Polish, Russian or German languages.

The area of distribution of phonetic features in dialect space has been investigated.

Revealed have been the differential phonetic features of modern Lviv speech which have expanded their functioning beyond the linguistic space of Lviv and manifest their influence on the modern Ukrainian language.

The appendices to the thesis contain tables, types of differential phonetic features and their summary index, texts of oral Ukrainian speech of Lviv residents, list of informants.

Key words: Ukrainian Lvivian speech of the early XXI century, speech of Lviv residents, modern Ukrainian Lvivian usus, phonetics, phonetic features, vocalism, consonantism, prosody, stressing, vowel sound, consonant sound.